

Kabinet ilustrácie — V.

Peter Augustovič, Zdeno Brázdil, Jozef Cesnak,
Peter Cpin, Štefan Cpin, Juraj Deák, Ján Dressler,
Ľubomír Kellenberger, Martin Kellenberger, Peter Klúčik,
František Kudláč, Ján Lebiš, Ján Lengyel, Vladimír Machaj,
Marián Mudroch, Dušan Nágel, Marián Oravec,
Peter Ondreička, Dušan Pacúch, Dušan Polakovič,
Veronika Rónaiová, Teodor Schnitzer, František Šesták,
Ján Trojan, Alexej Vojtášek

V kabinete chémie sa miešajú vône a pachy, v prírodovednom kabinete zasa čosi rastie a niečo, zaliate v skle, nás upúta vo vitríne. V kabinete jazykov sa povahujú kopy kníh a v kabinete hudobnej výchovy, tam zasa zneje množstvo zvukov. Ale čo sa deje v kabinete ilustrácie? Hm... tam sú uložené príbehy s obrázkami. Čakajú na to, kedy sa na ne pozriete a poviete: „TOTO!“ Toto som už videl. Toto si pamätám z knižky...

Zatvorte oči a skúste si to predstaviť: stojíte pred knižnicou spolu so svojimi rodičmi, so starými rodičmi a so svojimi deťmi – a ešte aj s ich deťmi. Päť generácií čitateľov pred hromadou kníh: od tých, čo vyšli niekedy v 30. rokoch, až po tie, čo dnes nájdeme iba v e-verzii. A skúste si ešte predstaviť, že sa s tými svojimi blízkymi rozprávate o tom, čo ste čítali, keď ste boli malí: keď ste mali „desať-jedenásť-dvanásť-trinášť-štrnásť“. Už to neboli rozprávky a ešte to neboli romány pre dospelých. Hej. Určite niečo úplne zapadlo prachom, zabudlo sa, niečo poznáte, ale bola to nuda, ale niečo sa opakuje. A číta (a ilustruje) sa znova a znova: Gulliverove cesty, Pätnásťročný kapitán, Posledný Mohykán, Muž z Marsu, Alfred Hitchcock a traja pátrači...

Hovorí sa, že dobrodružná literatúra je tá, v ktorej dej neplynie pomaly, ale nečakane sa zauzľuje, ktorá je plná dramatických, strašidelných scén. Čítate a máte o „svojich“ hrdinov, ktorí sú navyše takmer vždy v neznámej krajine či galaxii, strach. „Prežijú to?“ Príbeh z vás vyťahne emócie: tešíte sa, bojíte sa, smúťte, ste úplne v napätí a doslova hltáte riadok za riadkom... Keď tých kníh prečítate niekoľko, dôjde vám, že ich všetky spájajú hrdinovia, ktorí sa kedykoľvek mohli vrátiť z cesty a neriskovať – ale neurobili to. Boli čestní, spravodliví, konali priamo,

žiadne kľúčkovanie ani intrigy, mali „v hlave“, aby vedeli rozkľučovať záhady a vyriešiť nečakané situácie. Nebáli sa neznámeho ani zlých ľudí.

Ako sa menil svet okolo čitateľov, menila sa aj dobrodružná literatúra pre „náštročných“. Niekedy na začiatku storočia to boli najmä spisby o dobývaní ďalekých krajín, potom sme sa prehupli do obdobia, keď aj deti museli vykonať hrdinské činy, aby dobro zvíťazilo nad zlom, šesťdesiate roky boli plné kovbojov a Indiánov, po nich prišlo obdobie, v ktorom sa deti menili na detektívov a pátračov, aby ho vystriedali sci-fi príbehy. A menili sa aj ilustrácie: z pár čierno-bielych sprievodných opisných obrázkov až po výpravné, farebné knihy, plné ilustrácií.

Čitatelia o dobrodružných príbehoch hovoria v superlatívoch. Neraz sa im rozžiarila oči, keď si spomenú na niektorú situáciu, dokážu z nich aj po rokoch citovať celé pasáže. A predsa: aj literárna veda a kunsthistoria okolo dobrodružných kníh chodí tak trochu po špičkách. Odsunie ich do úzadia, zabudne ich spomenúť. Predsa sú to „low-brow“ žánre, majú svoje rezervy. Často sú naivné, nešikovne, kostrbato napísané, technické a historické detaily nesedia. K tomu perfektnému sa musíte prehrýzť a popredierať hromadou treťotriednych príbehov.

My – zTOTO! je galéria – si myslíme, že dobrodružné príbehy si zaslúžia pozornosť. A nielen preto, ako boli napísané, ale preto, že sú často famózne ilustrované. Pritom to nie je jednoduché, „trafiť“ do tohto žánru: ilustrátori sa museli sústrediť na to, aby vytiahli z príbehu pohyb, akciu – hru svalov pri napínaní luku, vzpínajúce sa kone, nad hlavami ktorých svišťa tomahawky, otvorené tlamy krokodílov, leopardy v skoku. Museli zosúladiť pohyb kolien a ramena, ktorým posúvame kanoe dopredu tak, aby čitateľ cítil, že ide veľmi, veľmi rýchlo, nebezpečne rýchlo, aby doslova videl každý sval. Museli vymyslieť stovky typov kabín kozmických lodí, tisíce detailov prístrojov, čo nikdy neexistovali, aby to všetko sedelo. Tak, aby čitateľ mohol behať očami zo stránky na stránku – z riadkov na obrázky.

Dobrodružná literatúra, to nebola len kultová edícia STOPY. Jej vydávanie má dlhú tradíciu – vydávali ju už začiatkom storočia, dokonca v Matici Slovenskej alebo v Turčianskom vydavateľstve či v Tranosciu, bola roztratená po malých vydavateľstvách. Medzi ilustrátormi prvých divokých príbehov nájdeme vedľa seba Ľudovíta Fullu, Františka Vodrážku, Máriu Želibskú, Františka Kudláča st. či Štefana Cpina. („To vám bol taký blázon,“ povedal Ignác Bizmayer, „že niektoré vydania v nakladateľstve u Gardelána ručne koloroval – celý náklad.“) Neskôr, po roku 1948 a po obmedzení vydavateľského trhu, malo takmer každé vydavateľstvo svoju vlastnú dobrodružnú edíciu – od verneoviek cez zelenú knižnicu plnú detektívok po sériu rodokapsov či komiksov vo vydavateľstve SMENA. Obzor, Práca, Osveta... Desiatitisícové náklady. Milióny kníh. Ilustrovali ich ľudia, čo v slovenskom výtvarnom živote veľa znamenali (či znamenajú) – takmer každý z autorov prešiel aj ľahším žánrom: Miroslav Cipár, Jozef Cesnak, Ján Lebiš. Koniec koncov, aj Martin Kellenberger hovorí: „... vieš, oni ťa akoby testovali. Dali ti urobiť STOPY a až potom, keď si obstál, keď videli, že „vieš“, že ti to „kreslí“, dali ti robiť aj tú vyššiu, väčšiu literatúru. Farebnú...“

Len z mála autorov sa stali špecialisti na dobrodružné knihy – možno len Teodor Schnitzer a Jozef Cesnak, ostatní sa rozutekali po iných žánroch. Ilustrovali dobrodružstvo povedľa voľnej tvorby, lebo, ako raz povedal Robert Brun, „ilustrácia bola azyl“, a ako dodala Veronika Rónaiová „bola som strašne šťastná, že som mohla ilustrovať – a nielen preto, že som mala vtedy malé deti a bol to istý zdroj

príjmu – ale preto, že niektoré obrazy, ktoré som nemohla namaľovať, som vložila do ilustrácií. Dali mi voľnú ruku“.

Dnes, v čase, keď sú informácie dostupné, si už nevieme veľmi predstaviť, ako ťažko niektoré diela vznikali. S akými obmedzeniami ich autori museli bojovať na svojom pracovnom stole, aby boli „tie pravé“, s ktorými sa čitateľ stotožní. „Môže sa vám to zdať divné, ale ja som nevedel nájsť jednotný podklad pod to, ako vyzeralo Kartágo. Hodiny som strávil v knižniciach,“ povedal Dušan Pacúch.

Ešte stále je takmer nemožné zostaviť ucelenú zbierku dobrodružnej literatúry. Stále sme sa pýtali sami seba, aký kód zvoliť. Ako zviazať ten neposlušný, divoký žánr do priestorov galérie. A tak sme urobili jednoduchú vec.

Vysypali sme pred vás takú rodinnú knižnicu.

Aby ste na túto výstavu mohli prísť spolu – a pozeráť sa na to, kedy ktorý z vás povie: „Aha! Toto som čítal!“

A títo autori išli s čitateľom.

Skúšali ho zaujať: pozrite sa, ako — experimentovali s formou, so štylizáciou, úplne opustili popisné, statické momenty v dielach, menili techniky, vtiahli do hry nové médiá.

A ich diela zaujali nielen na Slovensku. Všetci vystavovaní autori ilustrovali v zahraničí, prezentovali sa na veľtrhoch aj na samostatných či spoločných výstavách.

Tak nech sa páči, vstúpte... a pozerajte sa.

Ida Želinská